

ПОВСТАНСЬКІ

СПОГАДИ

КОЛЕКЦІЇ

УДК 329.733ОУН-УПА(477)(09)

П42

Повстанські колекції. Спогади / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс; редкол.: Л. Легасова (кер. проєкту) та ін. – К., 2021. – 264 с.

ISBN 978-966-136-875-9

Науково-документальне видання містить 19 інтерв'ю та спогадів колишніх учасників українського визвольного руху – унікальний і надзвичайно цінний джерельний корпус егоматеріалів, зафондований у Національному музеї історії України у Другій світовій війні за результатами наукових експедицій, а також співпраці з Івано-Франківським краєзнавчим музеєм і Тернопільським обласним історико-меморіальним музеєм політичних в'язнів за темарієм усної історичної студії. Презентовані джерела супроводжено короткими біографіями згаданих у розповідях повстанців та розлогіми коментарями щодо історичних подій. Книжка стане корисною для науковців, краєзнавців, викладачів, студентів та всіх, хто небайдужий до минулого, нинішнього й майбутнього України.

Редакційна колегія

І. Ковальчук, Л. Легасова (керівниця проєкту), О. Лисенко,
І. Патриляк (науковий редактор), В. Сімперович (відповідальний секретар)

Рецензенти

В. Деревінський, доктор історичних наук
Т. Пшеничний, доктор історичних наук

Автори та упорядники

О. Білоус, Л. Легасова, І. Патриляк, В. Сімперович, В. Смірнова

Редагування, коректура: Ю. Бедрік, І. Шумахер

Переклад англійською: О. Пастернак

Науково-технічне упорядкування: Д. Грегуль

Дизайн: О. Собкович

Верстка: С. Нікітіна

Затверджено до друку вченою радою Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, протокол № 5 від 22 жовтня 2021 р.

ISBN 978-966-136-875-9

© Національний музей історії України у Другій світовій війні.

Меморіальний комплекс

© Автори статей

Любов Легасова	Від упорядників	7
Олександр Білоус, Валентина Смірнова	Український визвольний рух у музейно-комеморативних практиках	15
Володимир Сімперович, Іван Патриляк	Усноісторичні свідчення як джерело дослідження українського визвольного руху (за матеріалами музейної колекції)	29

ET FUMUS PATRIAE EST DULCIS / І ДИМ БАТЬКІВЩИНИ СОЛОДКИЙ

Михайло Баканчук	55	Лідія Колесова (Гаєвська)	163
Лідія Біль (Гоянюк)	73	Стефанія Костюк (Процак)	167
Фотій Володимирський	93	Іван Лук'янчук	177
Розалія Галицька (Григорчук)	99	Михайло Майка	181
Олександр Гордійчук	107	Софія Палихата	189
Зеновія Гоянюк	117	Галина Петренко (Кухарчук)	197
Володимир Дідик	139	Василь Пірус	203
Михайло Зеленчук	151	Володимир Повстанський	217
Олексій Колесов	159	Михайло Пшеничняка	223
		Зиновій Сердюк	233

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

Іменний покажчик	243
Географічний покажчик	251
Список умовних скорочень	263

Liubov Legasova	Foreword	7
Oleksandr Bilous, Valentyna Smirnova	Ukrainian liberation movement in the museum's commemorative practices	15
Volodymyr Simperovych, Ivan Patryliak	Oral testimonies as a source for researching Ukrainian liberation movement (on the basis of the museum's collection)	29

ET FUMUS PATRIAE EST DULCIS / AND THE SMOKE OF THE MOTHERLAND IS SWEET

Mykhailo Bakanchuk	55	Lidiia Kolesova (Haievska)	163
Lidiia Bil (Hoianiuk)	73	Stefaniia Kostiuk (Protsak)	167
Fotii Volodymyrskyi	93	Ivan Lukianchuk	177
Rosaliia Halytska (Hryhorchuk)	99	Mykhailo Maika	181
Oleksandr Hordiichuk	107	Sofia Palykhata	189
Zenoviia Hoianiuk	117	Halyna Petrenko (Kukharchuk)	197
Volodymyr Didyk	139	Vasyl Pirus	203
Mykhailo Zelenchuk	151	Volodymyr Povstanskyi	217
Oleksii Kolesov	159	Mykhailo Pshenychniak	223
		Zynovii Serdiuk	233

SCIENTIFIC REFERENCE TOOL

Name index	243
Geographical index	251
List of abbreviations	263

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Історія України ХХ ст. буквально нашпигована найрізноманітнішими контроверсійними подіями та глибоким травматичним досвідом. Та навіть у цьому зтягнутому кривавим вузлом столітті рельєфно проступає драма бездержавного народу, який спроба за спробою намагався вирватися з лещат забуття і стати в один ряд зі своїми успішними в державному будівництві сусідами. Періоди гігантського сплеску ентузіазму в боротьбі за незалежність чергувалися з летаргічним сном, національною амнезією, фанатичний героїзм поступався місцем улесливій зрадливості, самопожертва перемижувалася з покірним вислужуванням перед тиранами. Пасіонарне збурення українства в останні роки Першої світової війни вилилось у відчайдушно сміливі, але, зрештою, фатально невдалі визвольні змагання, які залишили після себе десятки тисяч могил, злобу розчарування, гіркоту поразок та образу на байдужість «цивілізованого» світу. Ціла генерація романтиків національної ідеї опинилася в еміграції, у таборах, на засланні, в розстрільних ямах та підвалах ЧК-ОГПУ-НКВД. Відчуття цих людей блискуче описав Олександр Олесь у своєму «Терновому вінку»:

*Куди іти, і де й кого благодати?!
Були ми скрізь, благали ми усіх...
Одні вмивали руки, як Пілати,
А другі кидали на сміх.
Молились ми, та з неба Бог великий
Дивився байдуже на нас...
І глузував ще більше ворог дикий
І кидав камені образ.*

Із цієї болючої рани, із травматичного досвіду перших визвольних змагань, або, як образно висловився інший поет – Олесь Бабій, «з пожеж війни і з полум'я вогнів» народилося нове покоління українців, готових до самопожертви, до активності, до дії в ім'я реалізації ідеалу власної національної держави. Вони започаткували якісно новий, опертий на чіткі ідеологічні постулати визвольний рух, що досяг апогею в роки Другої світової війни, кинувши виклик двом наддержавам Європи, запропонувавши українському народові чітку й зрозумілу альтернативу, яка не вписувалася в рамки московських та берлінських геополітичних проєктів перебудови світу. Український визвольний рух 1920–1950-х рр. утягнув у свою круговерть мільйони співвітчизників, завдяки чому залишався активним на військово-політичній арені України три десятиліття. Зробивши наголос

на роботі з молоддю, Організація українських націоналістів узяла під свій ідейний контроль два покоління українців з-поза меж СРСР, які народилися між 1905 та 1939 рр. й виростили на імперативному гаслі: «Здобудеш Українську державу або згинеш у боротьбі за неї». Іншої альтернативи не пропонувалось, її просто не існувало у свідомості націоналістів. Екзистенція кожного індивіда мала бути «прив'язана» до існування держави чи боротьби за неї. Або здобудеш, або загинеш – це формула життя, поза якою самого життя бути не могло. Націоналізм став політичною релігією для двох генерацій молоді в Галичині, на Волині, Буковині й Закарпатті. Нова ідеологія не терпіла компромісів, не бажала теплого ставлення до себе. Як неможливо одночасно «служити Богові та мамоні», врятувати душу і згубити її, одним шляхом іти до пекла й до раю, так і не можна було розмінювати на «щоденні дрібниці» служіння своєму народові, можна було тільки «перемогти або померти», а перемогою мав стати тріумф відродженої Української держави. Свого часу відомий британський філософ Бертран Рассел слушно зауважив, що шлях до розуміння будь-якої епохи пролягає через розуміння ідей, які сповідували люди тієї епохи. А ми додали б до цього, що ключ розуміння ідей захований глибоко в людських переживаннях, мріях, думках, обставинах щоденного життя. Тому, щоб збагнути ідеї, слід зануритися у світ людини, образно кажучи, пройти милю в її

сандалях – осягнути мотиви вчинків, принцип формування думок, переживань, реакцій на повсякденну дійсність. Найкращими помічниками в цьому стають джерела особового походження – листи, щоденники, спогади, інтерв'ю, особисті речі, приватні фотографії тощо. Національний музей історії України у Другій світовій війні кожному тему, кожному проблему вітчизняної історії часів останнього світового мілітарного конфлікту, повоєнних перипетій або сучасної війни за незалежність традиційно висвітлює крізь антропологічну призму – поставивши в центр глобальної події Людину. Похапцем написаний останній у житті лист, залита кров'ю родинна фотокартка, затертий до дірок молитовник, захалавний записник із потаємними думками розповідають про ціле покоління людей більше, ніж тисячі переможних реляцій і мільйони бездушних казенних документів, створених у чиновницьких кабінетах. Тому й зараз ми передаємо до рук читачів книжку-спогад, зі сторінок якої промовляють не керівники українського визвольного руху, не високоосвічені ідеологи, не історики, а звичайні люди, які свого часу всім серцем відгукнулися на заклик: «Здобудеш Українську державу або згинеш у боротьбі за неї», – і всім своїм життям продемонстрували відданість цьому гаслу...

У виданні опубліковано 19 інтерв'ю та спогадів колишніх учасників українського визвольного руху. Ці свідчення взяті під час музейних

наукових експедицій. Окремі записи були передані до фондозбірні Музею колегами з Івано-Франківського краєзнавчого музею і Тернопільського обласного історико-меморіального музею політичних в'язнів. Команда авторів та упорядників видавничого проєкту висловлює щире вдячність колективам цих інституцій за копітку працю, спрямовану на збереження пам'яті про український визвольний рух, та допомогу у формуванні аудіо- й відеофонду Музею війни за визначеним темарієм.

Презентовані джерела супроводжено короткими біонотами згаданих у розповідях повстанців; розлогими коментарями щодо історичних подій, культурно-освітніх та спортивних товариств, географічних назв, радянських таборів ГУЛАГу та промислових об'єктів, на яких працювали бранці – колишні борці за незалежність України. В усіх усноісторичних егодокументах збережено специфічну стилістику й лексику респондентів та авторів. Для написання науково-довідкового апарату використано зібрання «Літопису УПА» та «Реабілітованих історією».

Увесь джерельний пласт, за винятком фрагментів окремих спогадів (як-от частина інтерв'ю Лідії Біль (Гоянюк), оприлюднена в науково-документальному виданні «Концтабір Аушвіц – український вимір»), публікується вперше. Інші інтерв'ю героїв нашої книжки можна знайти у джерелознавчих працях або в Інтернеті.

Науково-довідковий апарат видання становлять іменний та географічний покажчики (перелік населених пунктів подано за просто-регіональною конфігурацією адміністративно-територіального поділу, що діяв в Україні до 17 липня 2020 р.), список умовних скорочень. Сподіваємося, що ця книжка стане корисною не лише історикам-науковцям, а й усім, хто небайдужий до минулого, нинішнього та майбутнього України.

ЛЮБОВ ЛЕГАСОВА,
історикня, музейниця,
заступниця генерального
директора з наукової роботи
Національного музею історії
України у Другій світовій війні,
заслужений працівник
культури України

FOREWORD

The history of Ukraine of the XX century is full of controversial events and deep traumatic experiences. During this bloody century, the drama of the stateless nation evidently became visible. This nation tried to break free from the grip of oblivion and become one with their neighbors who were successful in state-building. Periods of a giant flare of enthusiasm in struggling for independence alternated with lethargic sleep and national amnesia, fanatical heroism gave way to flattering betrayal, self-sacrifice interspersed with obedient service to tyrants. The passionate revolt of Ukrainians in the last years of the First World War resulted in a desperately brave but ultimately unsuccessful liberation struggle, which left behind tens of thousands of graves, anger, disappointment, pain of defeat and bitterness towards the indifferent "civilized" world. A whole generation of romantics committed to the national idea emigrated or found themselves in exile, in camps, in the mass graves and basements of the Cheka-OGPU-NKVD. Oleksandr Oles brightly described the feelings of these people in his "Crown of thorns":

*Where to go, and where and whom
to beg?!*
*We were everywhere, we begged
everyone ...*
*Some washed their hands of like Pilate,
And others laughed at.*
*We prayed, but the great God
from heaven*
Looked at us indifferently ...
*And the savage enemy mocked us
even more*
And threw the stones of insults.

From this painful wound, from the traumatic experience of the first liberation struggle, or, as another poet, Oles Babii, figuratively described it, "from the fires of war and from the flames of shooting" a new generation of Ukrainians was born, ready for self-sacrifice, activity and action to realize the ideal of their own national state. They launched a qualitatively new liberation movement based on clear ideological postulates, which reached its apogee during the Second World War, challenging two superpowers of Europe, offering the Ukrainian people a clear and understandable alternative that didn't fit within the framework of Moscow's and Berlin's geopolitical projects.

The Ukrainian liberation movement of the 1920s and 1950s involved millions of compatriots in the struggle and was active in the military and political life of Ukraine for three decades. Concentrating on the work with youth, the Organization of Ukrainian Nationalists took under its ideological control two generations of Ukrainians from outside the USSR who were born between 1905 and 1939 and grew up under the influence of the imperative motto: "You will get the Ukrainian state or perish in the struggle for it". Another alternative was not proposed; it simply did not exist in the minds of nationalists. The existence of each individual had to be "tied" with the existence of the state or the struggle for it. "Gain or die" was the formula of life, beyond which life itself could not exist. Nationalism became a political religion for two generations of young people in Galicia, Volhynia, Bukovyna and Transcarpathia. The new ideology did not tolerate compromises, did not want a warm attitude to itself, as well as it is impossible to "serve God and mammon" at the same time, save the soul and lose it, go to hell and heaven in one way, it also considered impossible to waste service to the nation on "trifles"; it was only possible to "gain or die", and the victory had to be the triumph of the revived Ukrainian state.

Once, the famous British philosopher Bertrand Russell made a good point that the path to understanding any historical epoch comes through understanding the ideas professed by the people of that epoch. We

can add to this that the key to understanding ideas is hidden deep in human experiences, dreams, thoughts, circumstances of everyday life. Therefore, to understand the ideas, you should immerse yourself in the world of the person, figuratively speaking, walk a mile in his or her sandals to understand the motives of actions, the principle of forming thoughts, emotions, reactions to everyday reality. Such personal sources as letters, diaries, memoirs, interviews, personal belongings, private photos, etc. are very helpful to get into it. The National Museum of the History of Ukraine in the Second World War traditionally highlights every topic, every problem of the national history related to the Second World War, post-war period or the modern war for independence through the anthropological prism, placing the Human at the center of the global event. A hastily written last letter, a blood-soaked family photo, a prayer book worn to pieces, a tiny notebook with secret thoughts tell about a whole generation of people more than thousands of victorious reports and millions of soulless official documents created by the officials. That is why we present to our readers a book memoir, from the pages of which speak not the leaders of the Ukrainian liberation movement, not highly educated ideologists, not historians, but ordinary people who once responded to and wholeheartedly followed the motto: "You will get the Ukrainian state or perish in the struggle for it", – and all their lives have

shown their devotion to this slogan... The publication includes 19 interviews and memoirs of former members of the Ukrainian liberation movement. These documents were obtained during museum scientific expeditions. Some records were donated to the Museum by colleagues from the Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore and the Ternopil Regional Historical and Memorial Museum of Political Prisoners. The team of authors and contributors of this book expresses its sincere gratitude to the staff of the mentioned institutions for their hard work aimed to preserve the memory of the Ukrainian liberation movement and help in forming the audio and video collection of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War.

The presented sources are accompanied by short bionotes of the insurgents mentioned in the articles, comprehensive comments on historical events, cultural, educational and sports societies, geographical names, Soviet GULAG camps and industrial facilities where the former fighters for the independence of Ukraine worked as prisoners. All the oral testimonies preserved specific stylistics and vocabulary of respondents and authors. The sourcebooks "Litopys UPA" (Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army) and "The rehabilitated by History" were used to prepare the scientific reference tool.

The entire sources are published for the first time, except fragments of individual memoirs (such as part of an interview with Lidiia Bil (Hoi-

niuk), which was published in the scientific-documentary publication "Concentration camp Auschwitz – Ukrainian Dimension"). Other interviews can be found in source studies or on the Internet.

The scientific reference tool of the publication consists of the name and geographical indexes (the list of settlements is given according to the spatial-regional configuration of the administrative-territorial division, which operated in Ukraine until July 17, 2020), and a list of abbreviations.

We hope that this book will be useful not only to historians and scholars but also to all those who are not indifferent to the past, present and future of Ukraine.

LIUBOV LEGASOVA,
historian, museologist,
Deputy Director-General for
Research The National Museum of
the History of Ukraine in the Second
World War, Honored Culture Worker
of Ukraine

ФОТІЙ ВОЛОДИМИРСЬКИЙ

ВОЯК КУРЕНЯ «НАЛИВАЙКА» УПА-ПІВДЕНЬ

Народився 1 вересня 1924 р. в с. Вишнівець на Збаразчині. Після закінчення середньої школи в 1940 р. вступив до Збаразького сільськогосподарського технікуму. Член Юнацтва ОУН (1941 р.). Уже під час німецької окупації, навесні 1943 р., пройшов військовий вишкіл. Ройовий сотні «Чопа» («Чіп» – сотенний Павло Загребельний). Псевдо «Муха». У червні 1943 р. важко поранений у бою з гітлерівцями біля с. Колодне. Після лікування ввійшов до складу референтури СБ Збаразького району Тернопільської округи Тернопільської області ОУН (ЗУЗ). У 1944 р. направлений до куреня «Наливайка» (курінний – Степан Савчук «Наливайко») УПА-Південь. Учасник рейдів на Волинь, Львівщину, Холмщину. У грудні 1944 р. в бою

проти радянських органів держбезпеки поранений поблизу с. Нивиці (Радехівщина). Лікувався в селах, криївках. Заарештований 13 березня 1945 р., а 10 січня 1946 р. засуджений до 10 років ВТТ ГУЛАГу.

Політв'язень. Працював на шахтах. Спецпоселенець. Звільнений у 1954 р. Через заборону повертатися в Україну продовжив роботу на шахтах у м. Інта. На батьківщину повернувся лише в 1977 р. Реабілітований 19 березня 1993 р. Від 1994 р. – голова Братства ОУН-УПА Карпатського краю.

Від репресивної політики радянського уряду постраждала й родина Фотія. У 1945 р. в слідчій тюрмі помер батько. Мати й сестра були вивезені на спецпоселення.

СПОГАДИ ФОТІЯ ВОЛОДИМИРСЬКОГО¹

Народився я 1 вересня 1921 р. на Вишнівці², це є район Тернопільської області (колись – Волинської). До технікуму поступив без іспитів у 1940 р.

Для нас війна почалася в 1939 р., коли повстала Закарпатська Україна проти мадяр³, а офіційно – коли Німеччина напала на Польщу. Кажуть: «Великая Отечественная...». У нас не було «Отечества». Ми були під гнітом московської імперії. Коли я вчився, мені показували 15 разів «Чапаєва»⁴. Я думав: «Ото правда». Але в 1941 р., коли мали німці прийти, в тюрмах стільки людей закатували!⁵ І я подумав: «Там такі всі файні, а тут розстріляні, поколоті штиками». І нашого викладача Моргуліса, що німецьку викладав, також закатували. Я дуже не любив

німецьку мову. Моргуліс: «Гутен морген!». А я – дулю! Він із Польщі до нас утік. І вчителя російської мови закатували. Він ще з царських часів викладав. Я нічого не зрозумів. До мене дійшло тоді, коли ці пішли, а німці прийшли, і можна було до КДБ зайти в саме приміщення⁶. Я теж зайшов. Бачу – «Владимирский Фотий. Диктант по русскому языку». Що таке? Ми писали цей диктант на двох аркушах. Нам їх не повернули. Узагалі такі диктанти завжди писалися в зошитах, а тут на аркушах. Значить, комусь потрібно було, а цей вчитель чимось їм не вгодив.

Ми сиділи на лавці. Червень 1941-го, іспити. Поруч – чех, поляк, а ще один – єврей. І той поляк сказав: «Дуже швидко прийшли і дуже швидко втечуть». А той жидок почув і доніс куди треба. Схопили і чеха,

¹ Запис спогадів зроблений 29 вересня 2007 р. співробітниками Національного музею історії України у Другій світовій війні, під час наукового відрядження до м. Івано-Франківськ.

² Нині – смт Вишнівець Збаразького району Тернопільської області.

³ «Вісті з Тернопільщини». 1948 р.: «Після спалення українськими повстанцями колгоспу в с. Старий Вишнівець дня 11.1.1948 р. 1-ий секретар РК КП(б)У Агеев наказав завідувачу млина м. Вишнівець стягати від селян, крім мірчука, ще по 20 кг збіжжя. Селянам він говорив, що це має бути кара за те, що вони переховують і кормлять "бандитів", які шкодять радянській владі». «В місяці лютому особлива акція більшовиків проти українського народу набрала посиленого характеру. В районі збільшилося число військ МВД-МГБ. В районному апараті МГБ зайшла реорганізація працівників. Змінилось і помножилось число оперуповноважених, так що на кожних три села зараз діє оперуповноважений з групою, числом від 9–12 осіб... Крім цього, в центрі м. Вишнівець знаходиться гарнізон числом 200 осіб, т. з. оперативна рота, і вона в цьому місці без перерви переводить загальні ревізії по селах, потому переводить детальні труси всіх господарок: дротяними шпильями міряють стіни, валять печі, копають рови по хатах глибиною півтора метра... При цьому запитують кожного селянина, чи піде в колгосп. По селах стоять істреб. бат. без змін».

⁴ Угорсько-українська війна – військовий конфлікт між Королівством Угорщина та Карпатською Україною навесні 1939 р., закінчився окупацією та приєднанням Закарпатської України до пронацистської Угорщини.

⁵ «Чапаєв» – радянський художній фільм 1934 р. На І Московському кінофестивалі в 1935 р., головою журі якого був Сергій Ейзенштейн, творці «Чапаєва» здобули першу премію. Кінострічка розповідає про непримиренного борця за більшовицькі ідеї під час громадянської війни Василя Чапаєва. Він став одним із символів «нового укладу життя», утвердженого в кривавій боротьбі. Ця екранізація зробила Чапаєва героєм незліченних анекдотів у СРСР.

⁶ Згідно з директивою народного комісара держбезпеки СРСР Всеволода Меркулова від 23 червня 1941 р. № 2445-М, особи, утримувані в тюрмах західних областей України, підлягали розстрілу у зв'язку з початком війни з Німеччиною. Загалом наприкінці червня 1941 р. в тюрмах Львівської області (населені пункти Львів, Буськ, Городок, Комарно – Рудки, Щирець, Бібрка, Жовква, Кам'янка-Бузька, Судова Вишня, Яворів, Лопатин) було розстріляно 4591 особу, у трьох в'язницях Дрогобицької (м. Дрогобич, Самбір, Стрий) – 3301 в'язня, у тюрмах м. Станіслав (нині – м. Івано-Франківськ) – 2500 ув'язнених, Луцька – 2754, Ровно (нині – м. Рівне) – 150, Дубно – 1500, Ковеля – 195, Тернополя – 1 тис., Перемишля та Добромиля – 2 тис. в'язнів.

⁶ Німецькі війська смт Вишнівець окупували 2 липня 1941 р.

і поляка, і ще одного, українця. Прийшли – і в підвалі штиками закатували. А українець, босий, поки він шукав свої черевики, ті й пішли. Наступного дня німці прийшли, і коли чеха з поляком ховали, все зафіксували на плівку. Наша група «014», десь 20 чоловік. Отаке було наше перше серйозне знайомство з совєтською властю. Це при німцях уже школу перейменували в сільськогосподарський технікум. Було в нас так: завод і технікум. До обіду вчилися, потім робили. І навпаки. Трактори, молотилки ремонтували. І там при технікумі була організація ОУН. Вступив. У нас у курені «Наливайка»⁷ було багато східняків, кубанських козаків. Оце була дійсно «дружба народів»! Усім десь 30–40 років. Вони дуже гарно співали, а ми їм підспівували:

*Потянулись к небу тучи грозовые,
Крикнул нам Бандера:*

*«Хутора, станицы, партизаны,
На защиту Родины своей!».*

У нас були і євреї-лікарі, і казахи, і росіяни... Ми всіх приймали. Крім сексотів. Їх винищували. Деяких назад, на схід, відправили. Яка їх доля? Не знаю.

Пройшов вишкіл навесні 1943 р. і ввійшов до Вишнівецького рою сотні «Чіпа»⁸. На початку травня ми робили засідку в урочищі Дільна. Німаки їхали грабувати селян, але їхня вантажівка підірвалася. Перестрілка. Мене поранило в руку й ногу. Був легко поранений Слюсарчук Андрій («Сокіл»). Один наш повстанець убитий. Німаків було вбито троє, кілька поранено, інші відступили.

Мене другого разу поранило в с. Нивиці⁹, Радехівський район

⁷ Степан Савчук (відомості про дати життя відсутні). Псевдо «Наливайко». За неповними даними, молодший лейтенант РСЧА, служив у допоміжній поліції в м. Вінниця, від кінця 1943 р. – в УПА-Південь, командир сотні, командир куреня (складався із сотень «Панаса», «Гамалії», «Житнього»). У лютому 1944 р. курінь «Наливайка» діяв на Кременеччині, потім кілька місяців – на теренах Львівщини.

⁸ Павло Загребельний (1917 р. ? – 1944 р., с. Колодне, Тернопільщина). Псевдо «Чіп», «Крук», «Кремінь». Член ОУН (1937 р.). Мобілізований до РСЧА в 1940 р. Учасник Київської оборонної операції радянських військ у 1941 р. В'язень нацистських таборів для військовополонених. Учасник групової втечі в лютому 1942 р. з пересильного табору (Польща). Через кілька місяців повернувся на Кременеччину. Від листопада 1942 р. – командир сотні. Загинув під час сутички з чекістсько-військовою групою.

⁹ Нині – с. Нивиці Радехівського району Львівської області.

На території, підпорядкованій ВО-2 «Буг», у 1944 р. перебували й відділи з інших теренів: сотня «Сіроманці» – з ВО-3 «Лисоня» (УПА-Захід), курінь «Острізького» (Олекса Громадюк) – з УПА-Північ та курінь «Наливайка» (Степан Савчук) – з УПА-Південь. Ось як описували ці події різні протиборчі сторони.

«Спогади колишніх вояків сотні "Тигри" ВО-2 "Буг" УПА-Захід» (записані в 1949 р., фрагмент): «Фронт наближався. Треба було готуватися до його переходу. Тому кінечним треба було прочистити ліс з польського й ворожого наших сторони елементу, яким були гайові, лісничі й польські кольтоністи. Ліс мав стати місцем постою наших відділів, згідно з новокінемним кличем: "Ліс наш і ніч наша". В міжчасі один рій УНС з відділу, який стаціонував в с. Радеванці, дістав доручення відійти в Радехівщину і перевести там очищення з польського вислужницького елементу в околицях троєцьких лісів. Заданий відділ заквартирував в с. Трійця. Тут получився він з одним роєм під проводом Косара, слід згадати, що тут перебував ще місцевий райпровід в числі коло 7 осіб. Таким чином, створився самочинний відділ, в числі майже 3 роїв, який мав саме розпочинати акції, [...] коло 4-ої години дня 28.1.1944 р. спецосланець з Нивиці доніс, що там появилася, як він впевняв, група польської банди в числі 30 осіб, яка напала на хату одного нашого революціонера. Думаючи, що це дійсно польська банда, обидва рої враз з райпроводом рішили піти в наступ на Нивиці. Під ослоною ночі почали наступ. УНС наступав на Нивиці від західної сторони, НБ [криптонім. – Упоряд.] від сходу, а п'ятьох людей разом з райпроводом Крилатим і військовиком Громовим, прямуючи поза селом, підійшли під хату д. Сурмача, на яку, як доніс післанець, мала нападати банда. В дійсності не була це польська, а більшовицька банда під проводом якогось полковника в числі до 1000 осіб, озброєні в легкі гарматки, маючи теж зі собою кілька авт, прорвалися через німецький фронт і через Радивилівські та Брідські ліси надійшли до с. Станиславчика, а звідси, прямуючи на Холоїв, розтаборилися в

Львівської області. Це 1944 р. Гранатою в обидві ноги. Якраз «червона мітла» облави по селах влаштувала. Тоді дуже багато мирного населення знищили. І мене заарештували. Привезли до тюрми. На допити мене приносили. Посадили. Пару раз ударив – і я впав. А то поліном по голові: «Щоб не брехав!». Цілий рік сидів. Ніхто мене там не знав, ніхто не впізнав. Нічого не віднайшли, але все рівно 10 років впаляли. Раз потрапив до їх рук – не відпустять. Ноги гнили, ніхто перев'язок не робив. Самостійно два осколки повитягував і почав трошки, як качка, ходити. Військтрибунал: «10 років». Лісопвал¹⁰. Потім шахта. Робив задарма. Маму вивезли на Сибір¹¹. Батька розстріляли в тюрмі¹². Мав одну сестру, теж вивезена. Вона й зараз у Красноярському краї. Просить: «Забери мене звідси». А куди я її заберу? Ми з нею близнюки, я на п'ять хвилин старший за неї.

На спецпоселенні мешкав у Інті. Спочатку всі на Україну їхали, потім назад поверталися. Не прописували. Я не збирався. Заклучив договір на три роки. У 1978 р. повернувся. Поступив до кооперативу. Повно грамот привіз – і все спалив. Є в мене син. Працює на телебаченні «Галичина»¹³. Є онучка. Смерті не боюся. Вона сама прийде, коли захоче. Я коли перший раз був поранений, лежав у хаті. Кров тече... Баби: «Буде вмирати!». – Вижив. Я не маю нічого проти фронтовиків. Але по всій Україні вже понад 14 млн ветеранів. У нас умирають, а в них «народжуються». Нехай святкують, якщо це не колишні чекісти-слідчі.

Фонди НМІУДСВ. – НД-27532.

Оригінал.

с. Нивицях... Якраз в хаті Сурмача заквартирував штаб цієї групи... Наші повстанці почали відступ під густим обстрілом ворогів».

«Надзвичайний звіт про події в с. Нивиці». 17 лютого 1944 р.: «Поведінка большевицької банди [Тут про спецзагін НКГБ СРСР «Переможці» під командуванням Дмитра Медведєва. – Упоряд.] в селі Нивиц[ях] і [селі] Трійці була варварська... Червоні переводили через цілий день грабіжі... Банда червоних замордувала 36 людей-українців. В бою впало 9 членів, один юнак, 6 симпатиків, 20 українських громадян...».

Дмитро Медведєв (1898 р., м. Брянськ, Росія – 1954 р., м. Москва, Росія). Полковник, Герой Радянського Союзу. Від червня 1942 р. – командир спецзагону НКГБ СРСР «Переможці», що мав діяти на теренах Волині, Рівненщини та Поділля. Попри категоричну заборону командування, в січні 1944 р. розгорнув загін у партизанське з'єднання чисельністю понад 800 осіб, яке розпочало рейд на терени Галичини для боротьби з націоналістичним рухом. Уже незабаром це утворення було розформовано.

¹⁰ Інтинський ВТТ ГУЛАГу (нині – м. Інта, Республіка Комі, Росія).

¹¹ Антоніна Володимирська (1888–1983 рр.). Підтримувала зв'язок з ОУН та УПА. Виселена в 1945 р. в Красноярський край. Заарештована 13 березня 1946 р. під час спроби втечі зі спецпоселення. Засуджена на п'ять років ВТТ. Звільнена в 1956 р. Мешкала в с. Партизанське (Красноярський край, Росія).

¹² Відомості про батька відсутні.

¹³ Івано-Франківське обласне телебачення «Галичина» (засноване в 1991 р.).